

К. І. Бранчэль

ВОБРАЗ РАДАГАСТА Ў ТВОРАХ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА: СЛАВЯНСКІ КАНТЭКСТ

Дж. Р. Р. Толкін – выдатны пісьменнік, паэт і мовазнавец. Ён лічыцца адным са стваральнікаў жанру фэнтэзі ў сусветнай літаратуры. За перыяд сваёй творчасці Джон Р. Р. Толкін стварыў шмат цікавых і самабытных вобразаў. Гэта і эльфы, і хобіты, і айнуры – багі Арды. А таксама Дж. Толкіным былі створаны вобразы майара і, у прыватнасці, істары – чараўнікі, якія павінны былі дапамагаць жыхарам Міжзем'я. У дадзенай працы мы разгледзім вобраз аднаго з істары – Радагаста Бурэга.

Звестак пра гэты персанаж не вельмі шмат. Аднак па той інфармацыі, што дадзена ў «Сільмарыліёне», «Хобіце» і «Уладары пярсцёнкаў», а таксама ў эсе «Істары» з «Няскончаных паданняў» можна скласці прыкладны вобраз. З «Сільмарыліёна» вядома, што Радагаст прыйшоў з-за мора з іншымі чараўнікамі. Вось як пра гэта напісана ў Толкіна: «Являліся они в обличье людей, древних годами, но бодрых, и мало менялись со временем, медленно старились, хотя великие заботы отягощали их; были они весьма мудры и могучи духом. Долгое время странствовали они меж людей и эльфов, но водили дружбу со зверями и птицами...» [6, с. 398].

Таксама вядома і тое, што Радагаст прыйшоў разам з Гэндальфам і стаў сябрам птушкам і жывёлам, а яны, у сваю чаргу, дапамагалі чараўніку. Гэта сведчыць і пра мяккасць, даверлівасць гэтага персанажа. Узгадаем момант, калі птушкі Радагаста дапамагалі Саруману, які ўжо здрадзіў: «Он [Саруман] собрал великое множество соглядатаев, среди них были и птицы, ибо Радагаст помогал ему, несколько не разделяя его предательства и считая, что это лишь часть обычного слежения за Врагом...» [6, с. 400].

Ад Гэндальфа мы атрымоўваем яшчэ некаторыя звесткі. Ён расказвае, што Радагаст носіць тытул Мудрага. Мы даведваемся, што чараўнік жыў у Разакрайне (ці Расгабеле) на ўсходняй Ліхалессе, перамяшчаўся ён на кані. Відавочна, што Гэндальф і Радагаст у добрых адносінах. Цікава, што ў «Хобіце» Гэндальф называе яго стрыечным братам, але больш нідзе гэта інфармацыя не сустракаецца. Узгадваюцца і здольнасці Радагаста: «Радагаст тоже могущественный маг, исконный повелитель растений и животных (особенно ревностно служат ему птицы)...» [5, с. 431].

З усіх приведзеных вышэй звестак можна скласці прыкладны вобраз персанажа. Як бачна, Радагаст магутны чараўнік, які апякуецца жывёламі і раслінамі. Ён добры, крыху даверлівы, аднак сумленны. Радагаст усё ж адышоў ад галоўнай задачы істары – дапамагаць людзям і эльфам, а стаў праводзіць час з жывёламі. Тым не менш ён верны свайму слову, што і паказвае, калі адпраўляе арлоў дапамагчы Гэндальфу.

Для нас вобраз Радагаста цікавы не толькі яго ўнутранымі характарыстыкамі, але і імем. Згаданае імя яму далі людзі на адунайскай мове і абазначала яно «той, хто любіць звяроў». Другое ж яго імя – Айвендзіл, што на мове квенья значыць «сябар птушак».

Падрабязней разгледзім першае імя чараўніка. Існуюць меркаванні, што яно можа мець славянскае паходжанне. Цікавы факт прыводзіць С. Аляксееў у сваёй працы. Ён піша, што Толкін часта змяняў імёны сваіх персанажаў. Так, напрыклад, волат Беорн, які мог ператварацца ў мядзведзя, першапачаткова меў славянскае імя «Медвед». Аднак пазней пісьменнік уніфікаваў сістэму імёнаў і пакінуў персанажу старажытнаанглійскае імя [1, с. 158]. Тым не менш, імя «Радагаст» пісьменнік вынайшаў яшчэ да змены імёнаў.

Мы лічым, што магчыма правесці паралель паміж персанажам Толкіна і славянскім богам Радагостам. Верагодна, што менавіта ён «даў імя» толкінаўскаму персанажу. Звестак пра гэтага бога не надта шмат, і яны некаторым чынам адрозніваюцца ў розных крыніцах.

У энцыклапедычным слоўніку «Беларуская міфалогія» пададзены звесткі, што Радагостам зваўся Дажбог – сын Сварога, бог сонечнага святла, які ўшаноўваўся ў Рэтры ці Радагошчы – культавым цэнтры племені рэдарыяў. Яго атрыбутамі былі конь, дзіда і вялізны дзік, які выходзіў з мора (дзік звычайна лічыцца сімвалам Сонца) [2, с. 453].

Больш разгорнутыя звесткі пра Радагоста-Дажбога прыводзяцца ў даследаванні Д. Гаўрылава і А. Нагавіцына «Багі славян». Мы даведваемся, што ў вёсцы Прыльвіц знайшлі выявы і ідалы гэтага бога, якія былі пакрытыя славянскімі рунамі. Даследчыкі згадваюць, што свяшчэннай жывёлай бога лічыўся леў. Часта Радагаста адлюстроўвалі з ільвінай галавой [3, с. 127–128].

Этналінгвістычны слоўнік «Славянскія старажытнасці» прыводзіць звесткі з германскіх летапісаў, у якіх першапачаткова і быў апісаны ідал бога: ён меў шчыт, на якім была зроблена выява бычынай галавы, а на галаве ідала сядзела птушка [4, с. 212].

Наконт імя «Радагост» можна сказаць, што яно складаецца з трох частак (як сведчыць кніга «Багі славян»). «Рад» ці «ра» абазначала ў славян

сонца, сонечнае святло (адсюль «радасць», рус. «радуга»); частка «до» ці «да» па аналогіі з Дажбогам магла абазначаць падарунак; «гаст» ці «гош» можа паходзіць яшчэ з праславянскай мовы і абазначаць «госця». Такім чынам, літаральна імя Радагаст можа азначаць «госць, які даруе сонца» [3, с. 128].

Разгледзеўшы ўласцівасці вобразаў літаратурнага персанажа і язычніцкага бога, мы паспрабуем выказаць меркаванне, чаму Д. Толкін даў Радагасту славянскае імя і ў далейшым пакінуў яго.

Па-першае, патрэбна прааналізаваць функцыю Радагаста ў Толкіна. Як вядома, у славянскай міфалогіі найбольш шырока прадстаўлены вобразы багоў, звязаныя з раслінным і жывёльным светам. Напрыклад, Вялес, Леля, Купала, Дзевана ці Кастрома. Магчыма, дадзенае акалічнасць магла паўплываць на пісьменніка пры стварэнні вобраза Радагаста. Як вядома, Д. Толкін займаўся даследаваннем старажытнай літаратуры, таму ёсць магчымасць, што ён натрапіў на той самы германскі летапіс, у якім узгадваўся Радагост. На нашу думку, тое, што ў летапісе бог выяўлены з жывёламі, магло стаць нагодай зрабіць Радагаста «сябрам жывёл».

Мы лічым, што ў вобразе Радагаста таксама ёсць уласцівасці, блізкія да славянскага лесуна – адметнага персанажа славянскай міфалогіі, які не мае прамых аналагаў у заходнееўрапейскай. Як вядома, Радагаст жыве ў Ліхалессі і апякуе жывёл. Сапраўды, па функцыі падобны да лесуна. Дарэчы, Радагаст у Толкіна не мае знешняга апісання, толькі ўзгадваецца, што майар, якія прыйшлі ў Міжзем’е, выглядалі як сталыя, але дастаткова актыўныя людзі. Разам з тым, чараўніка называюць Brown – Буры ці Кары, што адпавядае колеру яго мантыі. Лясун жа мае розныя апісанні, аднак дастаткова часта выступае ў вобразе старога чалавека, адзенне якога мае «лясныя» колеры – зялёны і буры. Магчыма, вобраз Радагаста заснаваны якраз на вобразе лесуна, таму пісьменнік і пакінуў славянскае імя як пэўную алузію.

Па-трэцяе, як было згадана вышэй, Радагаст не адзіны персанаж са славянскім імем. Беорн спачатку зваўся «Мядзведзь», аднак пасля быў перайменаваны. З «Хобіта» вынікае, што Беорн і Радагаст жывуць недалёка адзін ад аднаго і сябруюць. Відавочна, што гэтыя персанажы ў свядомасці Толкіна былі звязаны паміж сабой.

Акрамя таго, Толкін не раз у лістах і інтэрв’ю казаў, што Арда – гэта наш свет, але ў вельмі старажытныя часы, прыкладна 6000 гадоў таму назад. На аснове падобнай канцэпцыі магчыма меркаваць, што месца жыхарства Беорна і Радагаста супадае з месцам рассялення славян. Гэта магло стаць

прычынай захавання славянскага імя ў персанажа, але ўзнікае пытанне, чаму ж усё-такі быў перайменаваны Беорн.

Падводзячы вынікі, мы можам сказаць, што імя «Радагаст» можна лічыць славянскім. Толкін, як было сказана ў дачыненні Беорна, ужо выкарыстоўваў славянскія імёны ў сваіх творах. Захаванне славянскага імені менавіта ў гэтага персанажа магло быць абумоўлена кожнай з вышэйназваных прычын. Аднак дакладна нельга сказаць, чаму пісьменнік пакінуў імя Радагаста ў нязменным выглядзе. Дадзенае пытанне яшчэ застаецца адкрытым.

Літаратура

1. *Алексеев, С. В.* Дж. Р. Р. Толкин / С. В. Алексеев. – Москва: Вече, 2013. – 416 с.
2. Беларуская міфалогія: энцыкл. слоўн / склад. І. Клімковіч; навук. рэд. С. Санько. – Мінск: Беларусь, 2004. – 592 с.
3. *Гаврилов, Д. А.* Боги славян. Язычество. Традиция / Д. А. Гаврилов, А. Е. Наговицын. – Москва: Рефл-бук, 2002. – 464 с.
4. Славянские древности: этнолингвист. слов.: в 5 т. / под ред. Н. И. Толстого. – Москва: Междунар. отношения, 1995. – Т. 1: А–Г. – 584 с.
5. *Толкин, Дж. Р. Р.* Властелин колец: [трилогия] / Дж. Р. Р. Толкин; [пер. с англ. В. Муравьева, А. Кистяковского]. – Москва: АСТ, 2015. – Т. 1: Хранители кольца. – 574 с.
6. *Толкин, Дж. Р. Р.* Сильмариллион: [фантаст. роман] / Дж. Р. Р. Толкин; [пер. с англ. Н. Эстель]. – Москва: АСТ, 2009. – 428 с.